

Monumentális könyvtári épületek az internet korában: a közkönyvtárak jövője

Hasonlóan a legősibb időkhez, manapság is monumentális épületeket emelnek a könyvtárak elhelyezésére. Nagy belmagasságú és grandiózus architektúrájú épületeket a 19. században és a 20. század elején kezdtek emelni a nemzeti könyvtárak számára, majd *Andrew Carnegie* iparmágnás és emberbarát támogatásával, a közkönyvtáraknak is. A kritikusok szerint fölöslegesek a luxusépületek, célszerűbbekre és praktikusabbakra van szükség. A 20. század végén azonban ismét megjelentek a nagy, sőt monumentális épületek. Ezekre sokszor nem is mint könyvtárakra, hanem mint építészeti emlékművekre tekintenek, amelyeknek sajátos jelentőségük van a közösségben. A kérdés az, milyen okok rejlenek e nagyszerű könyvtári épületek létrejötte mögött a bonyolult információs rendszerek, az internet, a miniatürizálás, az információtárolás digitalizálása korában?

A kutatást megelőző szakirodalmi szemle ráirányítja a figyelmet a könyvtárépítészet néhány problémájára.

A történelem egyes szakaszaiban megvalósuló könyvtárak elsősorban a dokumentumokon hordozott információ megőrzését és megszervezését szolgálták. A könyvtárak fontossága a régi kultúrákban nagy és mély benyomást keltő épületekben nyilvánult meg. A 19. és a 20. század fordulóján Carnegie jóvoltából Angliában és az USA-ban már a közkönyvtárak is meglehetősen nagy és tekintélyes épületeket kaptak, ráadásul a városok központjában. A 20. század derekán néhány évtizedig szerényebb épületek jelentek meg, a század végén azonban egy sor nagyszerű nemzeti és közkönyvtár épült, ami újabb vitákat váltott ki. A felek egyrészt egyszerűbb, de több épületre szavaztak, másrészt azonban az új dokumentumokkal és új szolgáltatásokkal indokolták a könyvtári épületek növekedését.

Nem is kell mondani, hogy monumentális épületeket nem csak könyvtárak számára emeltek. Elég itt Bábel tornyára utalni, vagy a nagyszerű görög és római épületekre. Az építészet kifejezi egy társadalom kultúráját, ugyanakkor különféle érdekeket is képvisel. A középkori katedrálisok az égi hierarchiát jelenítették meg, a reneszánszban a világi uralkodók kívánták megörökíteni magukat. Az építészet nem pusztán funkcionális, hanem monumentális épületeivel a tekintély, a hatalom megjelenítése is.

A mai időkben megváltoztak az információ használoinak igényei, de méginkább az őket kielégítő eszközök és lehetőségek. Az információrobbanás, az innovatív technológiák vajon nem vezetnek-e oda, hogy teljes egészében felváltsák a közkönyvtárakat? A virtuális könyvtár víziója egyre közelebb kerül, a mai közkönyvtárépületek eltűnnek, vagy legjobb esetben a papírdokumentumok archívumává válnak. Más nézetek szerint azonban a könyvtár a jövőben sem tűnik el, hiszen lényege nem változik: információs szolgáltatások nyújtása a használatnak. Szoros korreláció van a könyvtár fizikai megjelenése, valamint tartalma és népszerűsége között. Az újonnan épült könyvtárak a látogatók megkétszereződéséről számolnak be, a könyvtár élénk kulturális és társadalmi központtá válik, új arculatot ölt, és sok népszerű tevékenység színhelyéül szolgál.

A fentiek fényében még súlyosabbá válik a jelen kutatás fő kérdése: mi indokolja nagy épületek emelését a fejlett információs rendszerek elterjedése idején? Az újabb, nagyszerű építmények azt jelzik-e, hogy a közkönyvtár a holnap társadalmának központi intézményévé válik, vagy éppen ellenkezőleg: a könyvtár kísérlete arra, hogy kész tények állításával előzze meg fontosságának hanyatlását?

A kutatás során két módszert alkalmaztak: 1. strukturált interjúkat folytattak 42 szakértővel, akik öt szakterületről kerültek ki (9 futuroológus, 7 szociológus, 10 építész, 7 urbanista, 9 információs és könyvtári szakember); 2. kérdőíveket küldtek ki olyan könyvtáraknak, amelyek 1990 után épültek vagy nyíltak meg, és monumentálisnak tekinthetők. A felerészt izraeli, felerészt nyugati 42 könyvtár közül 27 küldte vissza a kérdőívet, s közülük csak hármat nem lehetett feldolgozni. (A megkeresett izraeli könyvtárak minimális nagysága 2000 m², a többieké 10 000 m².)

A felmérés főbb eredményeit az alábbiakban lehet összefoglalni:

Ki kezdeményezte az új könyvtár építését? Az esetek több mint felében a városi tanács, kevesebb mint harmadában maga a könyvtár, negyedében magánszemély vagy szervezet, ennél is kevesebb alkalommal a kormányzat, és csak 12,5%-ot tesznek ki a közönség részéről érkező kezdeményezések. Az építkezés költségei négy forrásból származnak (egy-egy esetben több forrásból is): a közösségre kirótt vagy önkéntes hozzájárulás, a városi tanács költségvetése, magánszemélyek adakozása, kormányzati hozzájárulás.

Arra a kérdésre, hogy volt-e igény a könyvtárakra, nem mindenki válaszolta, hogy szükség lesz rájuk a jövőben. A könyvtárosok és az építészek továbbra is fontos és szükséges intézménynek tekintik a könyvtárat, s ennek alátámasztására változatos érveket hoznak fel. Az urbanisták és a szociológusok véleménye megoszlik e kérdésben, a jövőkutatók nagy többsége szerint pedig nem lesz szükség könyvtárakra a jövőben.

A könyvtári épületeket illetően azok, akik nem látják a könyvtár jövőjét, fölöslegesnek tartják épületét is, hiszen a miniatürizált információhordozók elhelyezésére elegendő egy kisebb raktár is. Ezen az állásponton van a szociológusok egy része és a jövőkutatók csoportja. Akik mégis támogatják az épület létét, azok a könyvtárra mint a társadalmi tevékenység és a kulturális örökség megőrzésének a helyszínére tekintenek. A könyvtárosok és az építészek egyértelműen szükségesnek tartják a könyvtár épületét. Az urbanisták bizonytalanok e tekintetben: ha lesz is könyvtár, az egy oktatási intézmény kiegészítő részlege lesz, vagy egy közösségi központ egysége.

A nagy vagy monumentális épületeket, illetve ilyenek emelését a legtöbb megkérdezett nem támogatja, még a könyvtárosok sem. Csupán hárman

(7%) vélik azt, hogy a közkönyvtáraknak monumentális épületekre van szükségük. 50%-uk tartott kíváncsi nagy épületet, míg 26%-uk szerint egy kisebb meghitt épület alkalmasabb közkönyvtárnak. A többiek nem látják szükségét könyvtárnak, vagy csak akkor engedélyeznék új könyvtár építését, ha a városban már vannak egyéb kulturális intézmények. A könyvtárosok a szolgáltatások bővülő körére, az építészek a város reputációjára hivatkozva érvelnek a nagy épület mellett; a futuroológusok és szociológusok kisebbet tartanak szükségesnek. A nagy épületet azért is elvetik, mert az többnyire a kormányzat hatalmát és a politikusok szeszélyét fejezi ki.

Miért emelnek monumentális épületeket? A szakemberek egybehangzó véleménye ellenére mégis egyre épülnek az „emlékművek”. A legtöbbször azért, mert a nemzeti vagy városi büszkeség forrásai. Valamivel kevesebben az építettség, a vállalkozó vagy az építész dicsőségvágyát vélik hajtóerőnek. Ugyanennyien az archiválás szempontját, a meglévő anyag megőrzését látják a nagy épületek indokoltságának, s csak kevesen gondolják azt, hogy az információrobbanás, az automatizáció előrehaladása késztet az épületek nagyságának növelésére. Néhány futuroológuson és szociológuson kívül senki nem gondolja, hogy a monumentális könyvtár gazdasági erőforrást is jelent. Valamennyi szociológus egyetért abban, hogy a monumentális középületek a kormányzati hatalmat fejezik ki; a többi szakterület képviselői közül csak kevesen értenek ezzel egyet. Az építészek és a könyvtárosok kivételével a többi szakértő úgy látja, hogy a monumentális épület célja a városi vezetők, az építészek vagy az adományozók dicsőségvágyának a kielégítése. A könyvtárigazgatók érvei az új, nagy épületek mellett – sorrendben – a következők: a könyvtár a tanulmányok és a társadalmi összefüggések színhelye; a könyvtárépület büszkeséggel tölti el a várost vagy az országot; az új épület népesebb közönséget vonz a könyvtárba; megoldja a meglévő gyűjtemény elhelyezési problémáit; az információrobbanás és az automatizáció fejlődése teszi szükségessé a könyvtár megnagyobbítását.

Az új, nagyszerű könyvtári épületek az intézmény fontosságára utalnak-e, vagy pedig a hanyatlás előtti utolsó fellendülést jelzik? Az építészek úgy vélik, hogy egy épület kifejezi, mekkora fontosságot tulajdonít a társadalom egy-egy intézményének. A könyvtárosok kevésbé vannak meggyőződve erről, hozzáfűzve, hogy az épület nem csak azt jelzi, hogy a társadalom, hanem hogy a helyi veze-

tők mekkora fontosságot tulajdonítanak a könyvtárnak. Az urbanisták szerint a könyvtár épülete utal a könyvtár társadalmi fontosságára, hiszen – egyikük szerint – a könyvtár része a kulturális bevásárló központnak. A jövőkutatók több mint fele úgy látja, hogy ezek az épületek a közkönyvtár mint intézmény végét vetítik előre: mi lesz mindezekkel az épületekkel? Igazán szükségesek minden városban? Mire való megismétlésük mindenhol? (Ezzel a véleménnyel egyetlen könyvtáros sem ért egyet.) A jövőkutatók a könyvtár épületét archívumnak látják, viszont méreteiben eltúlzottnak, hiszen az új technológiák alkalmazásával egy kisebb raktár is elegendő az információhordozók tárolására. Az építészek többsége a könyvtári koncepció megváltozását látja, amennyiben modern közösségi központot, találkozóhelyet lát a könyvtárban. (Ezzel a nézettel a könyvtárosok több mint fele egyetért, a szociológusok közül azonban csak egy lát módosulást a könyvtár mint intézmény koncepciójában.)

A felmérés kimutatta, hogy az új, nagy és ragyogó könyvtárak telve vannak élettel. Látogatóik száma legalább is megkétszereződött olyan időkben, amikor általában csökken a könyvtárak forgalma. Érdeklődés mutatkozik irántuk a turisták részéről is, és sokan keresik fel őket csupán azért, mert kellemes környezetet nyújtanak találkozókhöz, megbeszélésekhez. Ez egyébként a könyvtári koncepció megváltozásának lehetséges irányát is jelzi.

A közkönyvtárak jövőbeli fontosságát illetően megoszlanak a vélemények. Legerősebben a könyvtárosok hisznek benne, követik őket az építészek; ők a könyvtárat mindenki előtt nyitva álló intézménynek látják, amely elősegíti a társadalom minden életkori csoportjának és rétegének interaktivitását, különösen az elidegenítő számítógépes korszakban. A szociológusok kételyeiket fejezik ki a könyvtári funkciók fontosságát illetően mondván, hogy a jövőben megszűnik a könyvtár önállósága, és csupán függeléke lesz egy múzeumnak, kulturális központnak vagy valamely hasonló intézménynek.

A felmérésben résztvevők többsége – eltérő megközelítésük ellenére – úgy véli, hogy a könyvtár fontos lesz a jövő társadalmában is, ezért szükségesek a számára emelt épületek is, bár még a könyvtárosok sem tartják indokoltnak a monumentális épületeket. Hogy miért épültek, épülnek ilyenek, annak különféle okai vannak: megszokás; politikai megfontolások; érdekérvényesítés; a megdicsőülés vágya; látványosság teremtése; a

kormányzat erejének kifejezése; a meglévő anyag archiválása; nem látni előre a jövőben mutatkozó igényeket ebben az átmeneti szakaszban; gondolkodásbeli renyheség; a szervezetek irracionális működése; az érdekek mozgatta tehetetlenség. A könyvtárosok – jobban, mint más szakértői csoportok – hisznek a könyvtár és épülete jövőjében, hiszen funkcióköre sokrétű és egyre bővül. Az építészek szerint az épületek hozzátartoznak egy város imázsához és növelik presztizsét, mert jelzik a kulturális és intellektuális tevékenységet. Az urbanisták véleménye az, hogy a könyvtár mérete politikai döntés eredménye, amely mögött a megörökítés vagy a megdicsőülés vágya áll. A szociológusok és a jövőkutatók a monumentális épületek mögött érdekeket látnak (politika, gazdaság, önmegvalósítás, kérdés). A futurológusok hozzáteszik, hogy az építészek hajlamosak nagy épületeket emelni, ami nincs szükségszerű kapcsolatban a könyvtárak iránti igényel.

A könyvtárosok, építészek és urbanisták szerint a nagy könyvtári épületek a könyvtár fontosságára és a könyvtári koncepció változására utalnak. Ezzel szemben a futurológusok és a szociológusok szerint az épület mérete mögött nem az intézmény fontossága áll, hanem politikai és egyéb érdekek. A jövőkutatók kivételével a szakértői csoportok elvetették azt a feltételezést, hogy a nagyszerű közkönyvtári épületek emelésével az intézmény erősíteni szeretné pozícióját a társadalomban, tekintettel a technológiai és a társadalmi változásokra. Valamennyien egyetértettek viszont abban, hogy a jövőben a könyvtári épületek archívumokként fognak szolgálni, vagy a könyvtárak archivális funkciókat is el fognak látni.

Hasonló volt az egyetértés abban, hogy a könyvtár a jövőben is létezni fog, a felgyorsuló technológiai fejlődés ellenére (még a futurológusok szerint is, pedig ők archaikus és szükségtelen intézménynek látják). Egyetértés volt abban is, hogy egyre fontosabbá válik a könyvtár épülete a szórakozás és a szabadidő kulturált eltöltése szempontjából.

A jelen kutatás eredményei visszaigazolják az irodalomban már korábban kifejtett nézeteket. Az új épületek létrejöttének mozgató rugói gyakran távol esnek a közkönyvtárak hagyományos funkcióitól. Ez azonban azt is jelenti, hogy ha a társadalmi szükséglet találkozik a politikai hatalom és a gazdaság érdekeivel, ráadásul az önmegvalósítás, a megdicsőülés vágyával, akkor lehetségessé válik monumentális projektek megvalósítása is. Így jöttek létre a gigantikus közkönyvtári épületek, ame-

lyek jelzik, hogy a döntéshozók és az építkezési vállalkozók szemében milyen a könyvtár imázsa, egy olyan intézményé, amely növeli presztizsüket, mert a haladást és az oktatást szolgálja.

/SHOHAM, Snunith – YABLONKA, Israela: Monumental library buildings in the internet era: the future of public libraries. = IFLA Journal, 34. köt. 3. sz. 2008. okt. p. 266–279./

(Papp István)